

Od opravdivosti k polarizácii. Krehkosť duchovného vedenia v hnutí Nazaret

Milan Urbančok, Jozef Žuffa

URBANČOK, M. – ŽUFFA J.: From Authenticity to Polarization: The Fragility of Spiritual Guidance in the Nazareth Movement. *Studia Aloisiana* 1/2025.

The article analyzes the development and internal tensions of the Nazaret religious movement, which emerged during the communist regime as an authentic response to external pressure, but in later years became increasingly shaped by discipline and control. Drawing on the experiences of two generations of former members, it explores the shift from spiritual guidance perceived as a gift to its perception as a demand. The reflection is grounded in a critical reading of contemporary dogmatic theology by Julia Knop, particularly her analysis of cultural transitions from the self-evidence of God to religious indifference. The authors propose a new theological approach that takes subjective experience seriously while offering a way to process wounds of faith without moralizing. The article also presents a methodological proposal for linking theological reflection with processes of mediation and reconciliation. The story of Nazaret thus becomes a model case for how theology can engage with memory, power, and language to restore trust and create safe spiritual spaces in the present.

Keywords: spirituality, spiritual guidance, authenticity, power asymmetry, reconciliation

Úvod

Aj keď hnutie Nazaret vzniklo pred viac než polstoročím, reflexia jeho príbehu môže priniesť nové porozumenie aj v súčasnosti. Mnohí, ktorí boli jeho súčasťou, dnes disponujú dostatočným časovým odstupom, aby mohli svoje skúsenosti reflektovať s väčšou jasnosťou, nadhľadom a bez emocionálnej záťaže. Zároveň pozorujeme, že dynamiky, ktoré sa v hnutí rozvíjali – napätie medzi darom a nárokom, medzi spiritualitou a kontrolou – nie sú ojedinelé,

ale opakovane sa objavujú aj v iných náboženských, či spoločenských kontextoch. Príbeh Nazaretu preto nečítame ako izolovaný prípad, ale ako príklad všeobecných procesov, ktoré formujú náboženské spoločenstvá.

Článok vznikol ako súčasť dlhodobého výskumu fenoménu rozvoja a krízy hnutia a prepája osobnú skúsenosť autorov s teologickou reflexiou. V jeho centre stojí otázka: Ako spracovať skúsenosti duchovného vedenia, ktoré bolo v určitých obdobiach vnímané ako dar a v iných ako tlak? Ako môže teológia ponúknuť jazyk, ktorý tieto skúsenosti nezjednodušuje, ale pomáha im porozumieť – a zároveň otvára cestu k zmiereniu?

Rozhodli sme sa konfrontovať príbeh hnutia Nazaret so štruktúrou súčasnej dogmatickej reflexie Julie Knop. Jej analýza kultúrnych posunov, prechodu od náboženskej samozrejmosti k ľahostajnosti a od nutnosti Boha k jeho možnosti poskytuje rámec, v ktorom sa skúsenosti členov hnutia ukazujú v novom svetle. Zároveň tak vytvárame model, ako možno v teológii pracovať so skúsenosťou ako so serióznym prameňom poznania – nielen v analytickej rovine, ale aj ako podnetu k duchovnej a komunitnej premene.

Text preto nechce byť len opisom jedného náboženského hnutia. Predkladáme ho aj ako návrh metódy, ako spracúvať zraniteľné témy s rešpektom voči jednotlivcom a s otvorenosťou voči možnostiam budúcnosti. V tomto zmysle článok prispieva aj k formovaniu základov pripravovaného študijného programu *Náboženská a kultúrna mediácia*, v ktorom sa tieto poznatky stávajú súčasťou konkrétneho výcviku.

Článok je rozdelený do troch hlavných kapitol, ktoré sledujú vývoj duchovného vedenia v hnutí Nazaret z historickej, teologickej a praktickej perspektívy. Prvá kapitola sa venuje *kultúrnemu kontextu* a reflektuje otázku viery v dnešnej sekularizovanej spoločnosti. Analyzuje výzvy súčasného teologického jazyka a predstavuje východiská teológie daru a možnosti, ktoré ponúka Julia Knop. Druhá kapitola rekonštruuje dejiny a vývoj hnutia Nazaret – od jeho vzniku v podmienkach totality, cez obdobie rastu, až po zmeny po roku 1989. Venuje sa aj jeho vnútorným pravidlám, dynamike polarizácie a prelínaniu medzi charizmou a mocou. Tretia kapitola ponúka analýzu konkrétnych skúseností bývalých členov hnutia a načrtáva praktické možnosti kultúrno-náboženskej mediácie. Venuje sa najmä oblastiam duchovného sprevádzania, výchovy a jazyka autority. Záver článku zhrňuje najdôležitejšie poznatky, ktoré vyplynuli z výskumu, a zároveň predstavuje návrh metodológie, ako v teológii spracúvať zraniteľné skúsenosti ako legitímne miesto duchovnej reflexie a obnovy dôvery.

Otázky formulované časom

Kultúrne posuny

Ak sa ešte v polovici 20. storočia zdalo, že „otázka Boha“ patrí k základnej výbave európskeho človeka, dnes môžeme pozorovať jej vytrácanie. V knihe

Otázka o Bohu medzi zmenou a ruptúrou, Teológia a pastorácia v sekulárnej dobe sa editorka Julia Knop dogmatická teologička na univerzite v Erfurte,¹ spolu s dvadsiatimi teológmi, filozofmi a sociológmi náboženstva z najlepších nemecky hovoriacich univerzít, zamýšľa nad otázkou o Bohu – v perspektíve dnešnej ľahostajnosti. V nej sa viera či nevera nestávajú predmetom sporu, ale jednoducho prestávajú byť témou života.² Dnes homo areligiosus predstavuje človeka, ktorý by na verejnú diskusiu o Bohu jednoducho neprišiel, lebo túto otázku pokladá za bezpredmetnú³ – naznačuje radikálnu premenu kultúrneho horizontu. Práve tento posun nás privádza k hlavnému zámeru článku: hľadať taký teologický jazyk, ktorý súčasný človek ešte dokáže vnímať ako zmysluplný. Analogicky istým spôsobom podobnú otázku si už kedysi kladlo aj hnutie Nazaret, a preto jeho príbeh poslúži ako pôdorys nášho výskumu.

Zmenené prostredie vyžaduje iný jazyk teológie. Dnes napríklad, namiesto apologetiky proti ideologickým podobám ateizmu, sa pred teológiou otvára úloha porozumieť kultúre existencie, ktorá Boha nepotrebuje. Otázka, ktorú si Julia Knop kladie hneď v úvode komplexného a veľmi dobre štruktúrovaného prehľadu jej knihy, či Cirkev a teológia tento posun dostatočne reflektujú⁴, slúži ako východisková výzva tejto štúdie.

Pokus o teológiu prítomnosti

V kontraste k postsekulárnej ľahostajnosti stojí historická skúsenosť hnutia Nazaret. Vzniklo v 60. rokoch dvadsiateho storočia pod tlakom komunistického režimu, keď otázka Boha bola naopak priam nebezpečná – nakoľko tlak totalitného režimu vyvolával potrebu existenciálnej odpovede. Zakladateľ Ján A. Beňo prišiel s nápadom poskytovať duchovné sprevádzanie⁵ pre rodiny

1 Prof. Dr. Julia Knop vyučuje dogmatiku na Katolíckej teologickej fakulte Univerzity v Erfurte (Nemecko). Venuje sa výskumom, ako sa v západnej spoločnosti vytráca otázka Boha a aké dôsledky to má pre teológiu a pastoráciu.

2 TIEFENSEE, E.: *Teologia nel contesto dell'indifferenza religiosa*. In: KNOP, J. ed.: *LA QUESTIONE DI DIO FRA CAMBIAMENTO E ROTTURA*. Teologia e pastorale nell'epoca della secolarità, Brescia : Queriniana, 2021, s. 117.

3 Z približne 600 poslancov súčasného parlamentu v Nemecku je 75 poslancov parlamentu bez vyznania, len jeden sa hlási k ateizmu – poslanec ľavicovej strany, ktorý predtým pôsobil v Strane socialistického zjednotenia (SED) bývalej Nemeckej demokratickej republiky. Tieto čísla majú podmienenú hodnotu, ale ukazujú, že treba rozlišovať medzi bezkonfesionálnymi alebo, ako sa správnejšie nazývajú v sociológii náboženstva, nábožensky indiferentnými na jednej strane a ateistami na strane druhej, pričom tí druhí tvoria menšinu v rámci „absencie Boha“ v nových spolkových štátoch. Hranice sú tu samozrejme a flexibilné, čo však nevylučuje rozlišovanie: ateisti všetkých odtieňov sa stále zaoberajú otázkou Boha, pri ktorej dochádzajú k zápornej odpovedi alebo v prípade agnosticizmu k zdržaniu sa, zatiaľ čo nábožensky indiferentní považujú túto otázku za nepochopiteľnú, alebo ju považujú za irelevantnú a nezúčastňujú sa hlasovania. Tamže.

4 KNOP, J.: (ed.), *La questione di Dio: fra cambiamento e rottura. Teologia e pastorale nell'epoca della secolarità*. Brescia : Queriniana, 2021, s. 8.

5 Ján Beňo, salezián a zakladateľ hnutia Nazaret, sa často odvolával pri svojej praxi duchovného vedenia na saleziánsky štýl sv. Františka Saleského a sv. Jána Bosca. Duchovné vedenie a rodinnú výchovu vkladá aj do základného opisu charizmy hnutia v jeho stanovách a pripája k nej aj zdôraznenie oso-

a laikov ako „konkrétne životnú odpoveď“ na totalitné obmedzenia a postupne vytvoril „ostrov opravdivosti“, kde sa Písmo čítalo denne, výchova detí sa opierala o rodinné katechézy a poslušnosť duchovnému vodcovi poskytovala pocit bezpečia.

Nazaret tak stelesnil to, čo by Júlia Knop pomenovala teológiou „tu a teraz“ – pokus hovoriť o Bohu v reči doby. Hnutie na začiatku ponúklo silnú spiritualitu, no neskôr sa po zmene spoločenskej situácie prejavili riziká jeho uzavretosti: keď sa po roku 1989 vonkajší tlak stratil, ochranné mechanizmy sa preklopili do polarizujúcich praktík kontroly a vylučovania. Analýza tejto krehkosti nám poslúži ako modelový prípad teologického prístupu „tu a teraz“ s osobitnou pozornosťou na dialóg a zmierenie.

Možnosť, nie povinnosť

Reflexia Júlie Knop upozorňuje, že Boha nemožno vystavovať ako „nutný článok svetového poriadku“; v pluralitnej kultúre môže byť prezentovaný len ako dar, ktorý je nenárokovateľný⁶. Čím viac sa v náboženskom diskurze operuje mocou či dôkazmi, tým väčší sa dar mení na nárok a polarizácia sa prehĺbuje. Úlohou teológie v dnešnej pluralitnej spoločnosti je preto vytvárať priestor pre predstavenie Boha ako možnosti, nie povinnosti⁷. Tento priestor však vzniká iba tam, kde sa človeku prizná plná sloboda. Ako pripomenul pápež František v bratislavskej katedrále, „sloboda nás priamo volá k zodpovednosti za svoje rozhodnutia, k rozlišovaniu, k tomu, aby sme rozvíjali svoje životné procesy“. *Bez vnútornej slobody niet pravej ľudskosti ani autentickej viery*.⁸ Formovať zrelý kresťanský život teda znamená vychovávať k rozhodovaniu pred Bohom, nie k jednoduchému podriadeniu sa ľudskej kontrole.

Pripravovaný študijný program na Teologickej fakulte Trnavskej univerzity s názvom „Náboženská a kultúrna mediácia“ prijíma túto logiku ľudskosti

bitnej starostlivosti, venovanej používaniu a významu komunikačných prostriedkov pre evanjelizáciu. Keď opisuje počiatky vzniku hnutia, kladie ich do obdobia svojho druhého návratu z väzenia (bolo to 14. júla 1959), keď sa okolo neho vytvorí spoločenstvo laikov, ale i niektorí diecézni kňazi, ktorí hľadajú spôsob ako čeliť ateistickej ideológii a žiť svoju vieru intenzívnejšie aj v sťažených podmienkach. Mnohí z nich si vtedy ani neuvedomovali, že vytvárajú nejaké hnutie. Bola to túžba po hlbšom a osobnejšom spôsobe kresťanského života, ktorá ich postupne viedla k objavu povolania v tejto forme života. Právne začalo hnutie vznikáť až v roku 1989. Na žiadosť arcibiskupa Colasuonna mal J. Beňo opísať stručnú charakteristiku rodiaceho sa diela. „Napište stanovky, ktoré by predstavovali spôsob vášho života i vašej práce a dajte to svojmu biskupovi. On nám to pošle; my to preskúmame a po prípadných úpravách odporučíme, aby vec vyhlásil za cirkevne schválenú.... [týmto biskupom] bol Mons. Rudolf Baláž, ktorý ochotne dal každej zložke hnutia dekrét o združení.“ Formačný program laického hnutia Nazaret, Archív Slovenskej provincie saleziánov don Bosca: J.Beňo, N – N10, Prestavky 2004, s. 2.

6 Porov. KOCH, K.: Ricerca di un Dio che anche oggi fa grazia. Riflessioni sull'attualità permanente della domanda su Dio di Martin Lutero, in KNOP, J. ed.: LA QUESTIONE DI DIO FRA CAMBIAMENTO E ROTTURA. Teologia e pastorale nell'epoca della secolarità, Brescia: , 2021, s. 8.

7 Porov. Vlastný príspevok Julie Knop: Dio: Un tema dell'umanità? Premesse contemporanee e obiezioni anacronistiche, osobitne na s. 151 – 154.

8 Porov. Príhovor pápeža Františka v Dóme sv. Martina. In: <https://www.vaticannews.va/sk/papez/news/2021-09/prihovor-papeza-frantiska-v-dome-sv-martina.html>, 20.10.2024

a zrelej slobody. Stavia na zručnostiach počúvania, práce s príbehmi a kritickej reflexie moci. Náš článok rozvíja túto iniciatívu: skúmame, ako spojenie analýzy príbehu hnutia Nazaret a princípov mediácie pomáha premieňať minulé zranenia na cestu dialógu.

Týmto vstupujeme do výskumnej časti štúdie: od zaužívaných otázok o Bohu k potrebám dnešného človeka, od historického modelu Nazaretu k novým kompetenciám mediátorov, ktorí chcú byť sprievodcami viery v kultúre, ktorú viacerí autori označujú ako kultúru ľahostajnosti.

Teologické východiská Kultúrno-náboženská mediácia

Mediácia, ktorú kladieme do jadra pripravovaného programu, sa rodí z presvedčenia, že napätia medzi vierou a kultúrou nevyrieši ani apologetika, ani vylepšený marketing – ale počúvanie a tvorivá aktualizácia. Ide o proces, ktorý mapuje mocenské asymetrie, citlivo pracuje s osobnými príbehmi a vytvára „tretí priestor“, kde sa znepriatelené či vzdialené naratívy môžu stretnúť. V takto vytvorenom priestore má Boh status daru, nie nástroja: dar sa ponúka, ale nedá sa ním manipulovať. Julia Knop nanovo pripomína, že kresťanská grácia⁹ je „dono indisponibile“. Dar, ktorý my nevlastníme, realita, ktorú nemožno vlastniť ani vypočítať. Keď pastorálne stratégie používajú Boha ako argument na podriadenie, dar sa mení na nárok – a zrodí sa polarizácia. Mediácia preto začína ochotou opustiť zväzujúce opraty moci a „slúžiť tvorivej akcii Boha, ktorú nemožno zviazať ani limitovať“¹⁰.

Genealógia otázky o Bohu

Spoločným menovateľom zborníka, ktorý pripravila Julia Knop je ilustrácia, že otázka Boha nie je nadčasový inštinkt, ale historicky menlivá záležitosť. V novoveku sa postupne vytráca samozrejmá Boha a 20. storočie presúva ťažisko od pôvodnej *antropodicey* ku *teodicei* – k dilemám, kde je Boh pred tvárou obetí dejín. V súčasnosti je dominantným fenoménom náboženská ľahostajnosť, ktorú Knop charakterizuje ako „kultúru existencie“, nie ideologický postoj. Týchto ľudí nazýva homo areligiosus – lebo otázku Boha nepokladajú za zmysluplnú“.

⁹ Termín grácia sa používa pre viaceré významy: milosť, šarm, noblesa,...

¹⁰ Porov. „Tajomstvo, ktoré nadobudlo formu osobnej udalosti v najplnšom zmysle slova, charakterizuje kresťanskú vieru ako novotu, ktorá sa prenáša z človeka na človeka. Tak vzťah s nekonečnom už nie je stanovený ľudskou predstavivosťou alebo myslením, ale zhoduje sa s ľudskou formou sakramentálnej hĺbky, spojenej s trvalým pôsobením Krista medzi ľuďmi.“ ZANNONI, G. *Francesco e i dottori della legge. Discernere, oltre la casistica*. Bologna : EDB, 2021, s. 79.

Ak teológia naďalej predpokladá „všeobecnú potrebu Boha“, prehliada skutočný kultúrny posun. Julia Knop preto kladie tri naliehavé otázky: či Cirkev tento posun prijala, aké nároky musí spĺňať ohlasovanie v (post)sekulárnom prostredí a ktoré teologické predpoklady treba nanovo premyslieť. Odpoveďou je prechod – od predstavy nutnosti Boha, k pojmu možnosti Boha – od kategórie „musíš“, k „môžeš“.

Dar, milosť a moc

Presun z nutnosti na možnosť zásadne mení logiku pastorálnej praxe. Ak Boh nie je chýbajúcim zubom v logike sveta, ale otvorenou ponukou, Cirkev by dnes mala opustiť mocenské modely. Knopovej analýza indiferencie ukazuje, že každá snaha „vynútiť si relevanciu“ vyvoláva ešte väčší odstup. Kresťanské spoločenstvá sú preto povolané k symetrickému dialógu, v ktorom sa Cirkev najskôr pýta na skutočné túžby človeka a až potom hľadá jazyk, v ktorom môže zaznieť evanjelium. Žiaden dialóg však nevznikne tam, kde chýba vnútorná zrelosť. „Nebojte sa formovať ľudí tak, aby mali zrelý a slobodný vzťah k Bohu,“ povzbudil pápež František slovenských pastierov; iba tak môže Cirkev namiesto „rigidnej religiozity“ ponúknuť cestu rozlišovania, ktorá človeka povzbudzuje myslieť, pýtať sa svedomia a – ak treba – spochybniť vlastné predstavy.¹¹

Práve v týchto prístupoch sa historická skúsenosť Nazaretu stáva varovným aj inšpirujúcim príbehom. Pokiaľ hnutie ponúkalo dar viery v prostredí totality, u mnohých ľudí našlo odozvu a spájalo ich; keď však po roku 1989 začalo svoju spiritualitu udržiavať a chrániť disciplínou a tlakom, dar sa zmenil na nárok a hnutie sa začalo polarizovať vo vnútri, aj voči štruktúram Cirkvi. Ponuka študijného programu kultúrnej a náboženskej mediácie je jednou z možných odpovedí na túto výzvu: vrátiť viere charakter daru a vytvoriť podmienky, v ktorých môže byť prijatá slobodne – alebo vôbec nemusí byť tematizovaná.

Týmto teoretickým rámcom uzatvárame jednu kapitolu: kultúrno-náboženská mediácia stojí na hermeneutike skúsenosti, na prechode od nutnosti k možnosti a na chápaní Boha ako daru. Nasledujúca historická kapitola ukáže, ako sa tieto zásady lámali a potvrdzovali v konkrétnom príbehu hnutia Nazaret.

11 Porov. Príhovor pápeža Františka v Dóme sv. Martina. In: <https://www.vaticannews.va/sk/papez/news/2021-09/prihovor-papeza-frantiska-v-dome-sv-martina.html>, 20.10.2024

Hnutie Nazaret v dejinnom zrkadle

Obdobie prenasledovania

Uprostred povojnového totalitného tlaku, keď sa Katolícka cirkev na Slovensku ocitla pod systematickým dozorom Štátnej bezpečnosti, vznikali drobné ilegálne bunky veriacich. Jednou z nich bolo spoločenstvo, ktoré sa postupne začne nazývať Nazaret. Jeho charizmatickým centrom bol kňaz – lesný robotník Ján Augustín Beňo (1921 – 2006), ktorého roky väzenia i manuálnej práce naučili, že duchovný život musí prežiť „v malom“, v rodine či v horskej chate, ďaleko od očí režimu. Beňo vtedy písal a rozširoval strojopisné meditácie nad Písmom, komentáre k Druhému vatikánskemu koncilu a stručné katechézy pre mladých. Pre mnohých veriacich pri oslabených oficiálnych pastoračných štruktúrach sa tieto texty stali každodenným „chlebom na ceste“.¹²

Už v prvých rokoch sa kryštalizuje duchovný profil hnutia, ktorý nadobudol istú typickú prax: denná polhodina nad evanjeliom, malá skupinka na zdieľanie, pravidelné duchovné vedenie. Všetko sa deje v pohybe, neformálne, prispôbené riziku udania. Paradoxne práve táto krehká konfigurácia dodáva členom pocit slobody a vzájomnej solidarity – „ostrov opravdivosti“, ako neskôr spomínajú pamätníci.¹³

Expanzia a vnútorné pravidlá

Normalizačné 70. a 80. roky dvadsiateho storočia prinášajú hnutiu rýchly rast: malé spoločenstvá kľúčia v takmer každom väčšom meste, tajne prechádzajú za hranice do Poľska, Česka, Ukrajiny, Maďarska. Na prelome tisícročí evidujú interné záznamy hnutia vyše 270 manželských párov, 1000 detí, sedem desiatok kňazov a takmer šesť desiatok seminaristov.¹⁴ Organizačne sa Nazaret opiera o tri zložky – rodiny, kňazov a sekulárny inštitút slobodných žien Betánia – a o trojitý cieľ: radikálnu výchovnú prevenciu, podporu kňazských povolání, samizdatovú katechézu.

12 Kniha *Deň čo deň* vyšla v SÚSCM v Ríme v rokoch 1968 – 1986 v siedmich vydaniach. Porov. RYDLO, J. M.: *Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme 1963 – 1988*, s. 69, 93, 102, 148, 262, 281.

13 „Na rozdiel od ostatných kňazov, bol odvážny a navzdory ďalšiemu prenasledovaniu cirkvi dal sa do práce s ľuďmi. Bol to jeden z mála kňazov, ktorý v tej dobe vyvíjal aktivitu. Ostatní sa po väzení zväčša stiahli. Janko mal v sebe apoštolský elán a horlivosť, odvahu ísť druhýkrát do basy. Nebál sa okolo seba zgrupovať laikov, ktorým sa duchovne venoval.... Janko Beňo na mňa zapôsobil. Videť som, že je horlivý kňaz. ... Janko bol od nás so Silvom starší a vzhľadom na svoj duchovný rozhľad požíval u nás rešpekt. Skupina okolo Janka Beňa bola veľmi aktívna. Panovali v nej pekné vzťahy, súdržnosť. A Janko staval latku náročnosti vysoko, čo nám imponovalo. Až s odstupom času sa ukázalo, že nároky staval vysoko aj v oblastiach, kde sme cítili, že to už nie je prirodzené. To sa neskôr stalo príčinou konfliktov našich pohľadov.“ ŠIMULČÍK, J.: *Zápas o nádej*, Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2000, s. 36 – 37.

14 BEŇO, J. A.: *V službách rodín*, Prievidza : PATRIA I, 2001, s. 53 – 57.

S využitím potenciálu novej situácie, ktorú vynútila ilegalita a nedostatok zdrojov, vzniká presný režim dňa: ráno rozjímanie, večer hodnotenie, účasť na svätej omši, služba blízkym a štúdium. Vstup je možný až po dvojročnom „skúšobnom sprevádzaní“, vylúčenie hrozí pri manželskej nevere, chcenom potrate či dlhodobom nedodržiavaní pravidiel. V totalitnom kontexte tieto normy chránia identitu; zároveň však kladú základy napätia medzi vnútornou deklarovanou slobodou a navonok prezentovanými prísnymi požiadavkami.

Polarizujúca stabilita

Zmena politickej situácie po roku 1989 otvára cirkevný a spoločenský priestor – a ukazuje, že nie všetko, čo fungovalo v skrytej Cirkvi, je prenosné do novej situácie slobody. Mladí, ktorí dovtedy prijímali disciplínu ako podmienku prežitia viery, začínajú vnímať typické znaky, na ktorých stávalo hnutie v minulosti, rotujúce duchovné vedenia, rodové nerovnosti i cenzúru osobných zlyhaní ako brzdu rastu. Kým totalita vonkajším tlakom stmelila spoločenstvo, demokracia kladie dôraz na osobnú zrelosť a dialóg: presne tie dimenzie, v ktorých ukazuje hnutie Nazaret slabiny.

Niektoré rodiny nachádzajú nový dych vo farnostiach či v medzinárodných komunitách, iné zostávajú verné prísnemu režimu, no čelia postupnému odlivu svojich detí. V očiach kritikov sa tak pôvodne inkluzívny „ostrov pravdivosti“ mení na uzatvorenú subkultúru – hranicu, za ktorou sa spiritualita udržiava skôr kontrolou než rezonanciou. Týmto obratom sa hnutie stáva živou kazuistikou: ukazuje, ako mechanizmus ochrany pred vonkajším ohrozením môže začať rozdeľovať tých, ktorých mal spájať.

Práve tento príbeh – ilustrujúci prechod od tvorivej adaptácie k polarizujúcej stabilite – poskytuje nášmu výskumu jedinečný materiál. V nasledujúcej kapitole sa pozrieme na osobné výpovede členov,¹⁵ aby sme zistili, kde sa

15 Pre spracovanie témy bol zvolený kvalitatívny prístup, konkrétne fenomenologická analýza IPA (Interpretative Phenomenological Analysis). (Smith, J. A., & Osborn, M. (2003). Interpretative phenomenological analysis. In: J. A. Smith (Ed.), *Qualitative psychology: A practical guide to research methods* (pp. 51 – 80). London : Sage.) Táto metóda sa zameriava na porozumenie zažitej skúsenosti ľudí a subjektívne vnímanie, ktoré jednotliví ľudia prisudzujú svojim skúsenostiam. Výskum sa zameriaval na reflexiu skúseností ľudí s hnutím Nazaret. Výskumný súbor tvorilo 16 respondentov, ktorí boli rozdelení do dvoch vekových kategórií. Prvú skupinu tvorili ľudia, ktorí sa do hnutia dostali v dospelosti a svoje deti vychovávali v hnutí Nazaret. Túto skupinu tvorilo 7 respondentov, priemerný vek pri zbere dát bol 65 rokov. Druhú skupinu tvorili ľudia, ktorí sa v hnutí narodili, teda deti z rodín, ktoré patrili do hnutia a zažívali od malička výchovu a ideové smerovanie hnutia. V tejto kategórii bolo 9 respondentov s priemerným vekom 39 rokov. Respondenti boli vybraní na základe troch kritérií. Museli mať osobnú skúsenosť s hnutím Nazaret, v ktorom boli vedení aspoň desať rokov. Taktiež museli byť už mimo hnutia aspoň desať rokov. Napriek tomu deklarovali, že náboženská viera je pre nich dôležitá. Zber dát sa uskutočnil v roku 2020. Všetci respondenti boli vopred informovaní, že rozhovory budú nahrávané a po prepise vymazané. Boli informovaní, že ide o anonymný rozhovor a ich v citovaných výpovediach nebude vystopovateľná ich identita. Nahrané rozhovory boli transkribované a následne analyzované. Skúsenosti respondentov vytvárajú viaceré tematické okruhy, pre účely spracovanej témy boli analyzované okruhy súvisiace so špecifikami duchovného vedenia. Výpovede sú v tejto štúdií

v praxi prelínali prínosy a riziká duchovného sprevádzania, a aké ponaučenia ponúka hnutie Nazaret dnešným snahám o kultúrnu a náboženskú mediáciu.

Echo skúseností Medzi rezonanciou a odporom

Keď starší respondenti spomínajú detstvo v Nazarete, tvoria sa v ich rozprávaní dva takmer protichodné obrazy. V prvom svieti kuchynský stôl, na ktorom leží nie bežne dostupný samizdat „Počuli sme slovo Pánovo.“¹⁶ Otec alebo matka číta evanjelium a deti k nemu pridávajú hravé poznámky; spoločne zapisujú, čím by dnes mohli potešiť spolužiaka. „Vtedy som si ani neuvedomoval, že žijeme niečo výnimočné,“ hovorí dnes päťdesiatnik, ktorý sa do hnutia zapojil ako mladý otec. „Biblia bola normálnejšia ako večerné správy.“

Druhý obraz zaznieva najmä z úst tých, ktorí sa narodili na konci totality a vrchol dospievania prežili už v slobodnom štáte. U nich sa ranné rozjímanie spája s povinnosťou a systémom odmien. Jedna respondentka opisuje, ako rodičia kontrolovali, či si zapisuje „dobré predsavzatie“, a ak chýbalo, čakalo ju mlčanie pri večeri. Istý muž spomína, že do kostola chodil „z hladu – doslova“, lebo inak by „nebolo raňajok“. To, čo pre staršiu generáciu znamenalo intímny dotyk so Slovom, sa v očiach mladších zmenilo na nástroj tlaku.

Rozdiel medzi oboma skúsenosťami nespočíva v texte Písma ani v rannom rituáli, ale v spôsobe mediácie: tam, kde rodičia vkladali Bibliu hru a otázky, vznikala rezonancia; tam, kde prikazovali a kontrolovali, rodil sa odpor. V oblasti výchovy v hnutí Nazaret už po niekoľkých rokoch je možné identifikovať, aké krehké je prepojenie medzi darom a nárokom: dar sa zmení na príťaž, len čo človek stratí možnosť ho prijať slobodne. Bez slobody totiž zostáva výchova iba vonkajším programom; so slobodou sa mení na proces, v ktorom dieťa rastie k zodpovednému, zrelému „Ty“ pred Bohom.

Duchovné vedenie ako dar i nárok

Podobný kontrast odhaľuje skúsenosť duchovného sprevádzania. Starší členovia, ktorí v 70. rokoch tajne navštevovali kňaza-drevorubača, opisujú tieto rozhovory ako jeden z najkrajších darov totality. V období, keď škola a zamestnanie nútili človeka podpisovať ateistické rezolúcie, bolo – slovami

na viacerých miestach doslovne citované. (Porov. DODOKOVÁ, M.: Spoločenstvo Nazaret – reflexia dopadov pastorácie, diplomová práca, Bratislava : TFTU 2020).

¹⁶ Zdá sa, že táto kniha bola v pre podzemnú Cirkev „bestsellerom“. Kniha *Počuli sme slovo Pánovo* vyšla v SÚSCM v Ríme celkom v šiestich vydaniach. Prvé vydanie bolo v roku 1975 a posledné šieste v roku 1981. Porov. RYDLO, J. M.: *Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme 1963 – 1988*. Rím : SÚSCM 1989, s. 149, 171, 183, 192 – 193.

jedného respondenta – „oslobodzujúce stretnúť niekoho, kto sa nepýtal, či žiješ poriadne, ale kam ťa volá evanjelium“.

V deväťdesiatych rokoch sa však neformálne sprevádzanie mení na systém rotujúcich vodcov a jednotnú osnovu rozhovorov. Päť okruhov otázok (o modlitbe, čistote, poslušnosti, službe a ústretovosti voči svetu) treba každý mesiac prejsť, zaznamenať a počúvať smernice. Niektorí opisujú úľavu: „Nemusel som sa báť, že sa zle rozhodnem, vodca mi dal jasný signál.“ Iní hovoria o paralýze: „Keď sa moje rozhodnutie nezhodovalo s názorom vodcu, vedel som, že prehrám.“

Napätie¹⁷ vrcholí po roku 2000,¹⁸ keď sa poslušnosť začína odôvodňovať Kristovým slovom „kto vás počúva, mňa počúva“. Pre časť členov sa vodca stal darom, pre iných neprekonateľnou podobou zákona. Práve tu sa naplno potvrdzuje Knopovej téza, že grácia ako dar sa mení na nárok vždy, keď je podopretá mocou – a hrozí, že otázku Boha prekryje zápas o poslušnosť.

Od charizmy k polarizácii

Spojením prísnej výchovy a direktívneho sprevádzania sa v Nazarete udomácnili tri mechanizmy, ktoré po roku 1989 začali vyvolávať polarizáciu. Po prvé, hierarchické sita: dvojročné skúšky pri vstupe a tvrdé dôvody na vylúčenie pomáhali za totality chrániť spoločenstvo, ale v nových pomeroch vytvorili ostrú hranicu „my – oni“. Po druhé, rodová asymetria: kňazstvo ako najvyšší ideál tlačilo chlapcov k jedinej ceste a dievčatá odsúvalo do podporných rolí; vo voľnej spoločnosti to začalo vyvolávať pocit druhoradosti a odchody mladých žien. Po tretie, kontrola naratívu: pozitívne príklady úspešných rodín sa publikovali, zlyhania ostávali tabu. Výsledkom bol paradox: čím viac hnutie zdôrazňovalo vnútornú pravdivosť, tým viac členov sa naučilo „upraviť“ príbeh tak, aby zapadol do oficiálneho rámca.

Keď sa vonkajší tlak stratil, tieto mechanizmy sa stali viditeľným zdrojom napätia. Časť spoločenstva v nich naďalej videla cestu k radikálnej svätosti;¹⁹ iní

17 Porov. Teologická komisia KBS: Výhrady voči hnutiu Nazaret. In: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-komisii-a-rad-kbs/c/vyhrady-voci-hnutiu-nazaret>. 20.10.2024

18 V novembri 2004 bol interne vydaný *List zakladateľa členom hnutia Nazaret*, v ktorom Ján A. Beňo reagoval na vnútornú krízu v kňazskej zložke hnutia a oznámil vylúčenie viacerých členov. V liste sa odvoláva na odporúčanie z „najkompetentnejšieho miesta v Ríme“ a apeluje na potrebu ochrániť pôvodnú charizmu hnutia pred jej reinterpretáciou a uvoľnením morálnych noriem.

19 Pri tomto termíne ide o antropologické zúženie biblického významu radikálnosti, ktorá primárne spočíva v Božom dare, nie v ľudskej odpovedi. Biblický obraz radikálnosti vyjadruje výraz: slobodne, celým srdcom. Jeho opakom je rozdelené srdce. Inými slovami - išlo o problém porozumenia biblického posolstva v prvom rade ako „daru“ (Porov. PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA: *Biblia a morálka: biblické korene kresťanskej činnosti*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2009, s. 36.) a tiež porozumenia primátu milosti – ktorý prednostne vyjadruje radikálnosť Božieho daru a nie „radikálnosť ľudskej odpovede“. Tá čerpá z neho inšpiráciu a možno ju skôr chápať ako účasť na tomto dare, vyjadrenú vďačným prijatím a spoluprácou na jeho rozvíjaní. S podobou ľudskej odpovede v jej dialógu s Bohom je spojený aj obraz o Cirkvi. A práve konkrétna podoba spoločenstva a života Cirkvi ponúka príležitosť, aby sa v živote veriacich s Kristom, živým spôsobom aktualizovalo jej svedectvo o primáte daru. Život Cirkvi

ich začali vnímať ako prekážku osobného rozvoja. V mieste, kde mal Nazaret spájať, vyrástla hranica. A práve tu sa ukazuje dôležitosť kultúrno-náboženskej mediácie: bez nej dar viery riskuje, že sa premení na opatrenie proti svetu – a otázka Boha, ktorú chce sprostredkovať, sa stratí za múrom vlastnej disciplíny.

Takto zhustené svedectvá ukazujú dvojakú pravdu: Nazaret bol vynalievavým modelom duchovnej odolnosti, no súčasne laboratóriom, v ktorom sa dá študovať krehkosť daru premeneného na nárok. V záverečnej kapitole preto otočíme pozornosť k tomu, ako možno tieto poučenia premeniť na konkrétne cesty zmierenia a ako ich začleniť do formácie budúcich mediátorov viery.

Cesty k zmiereniu

Diagnóza napätí

Krehkosť Nazaretu sa ukázala vo chvíli, keď ochranné pravidlá totalitného podzemia stratili vonkajšie oprávnenie a začali sa uplatňovať ako vnútorný nárok. Problém preto nie je len v štruktúrach, ale v nedostatku odvahy sprevádzať ľudí k slobodnému rozlišovaniu. Ako zdôraznil pápež František, „sloboda je vždy cestou“, ktorá si žiada „rozvíjať životné procesy“ a prijímať riziko vlastných rozhodnutí.²⁰ Tri mechanizmy – hierarchické „sitá“, rodová asymetria a kontrola naratívu – pritiahli hranice tak pevne, že dar viery si začal vynucovať poslušnosť. Julia Knop však pripomína, že dnes v dobe náboženskej ľahostajnosti nemá Boh nárok na samozrejmosť; otázka po ňom sa vytráca v tichu a cirkev/teológia by mala najprv počuť, po čom človek vlastne túži. Ak spoločenstvo reaguje mocou, iba zväčší odstup; ak prijme realitu ľahostajnosti, môže ju premeniť na priestor dialógu.

Zrieknutie sa moci

Primárnym východiskom kultúrno-náboženskej mediácie je preto opúšťanie pozície nadradenosti nad druhým. Julia Knop opisuje milosť ako „dono indisponibile“ – dar, ktorým nemožno disponovať ani kalkulovať. Keď spoločenstvo nahradí dar príkazom, polarizácia je nevyhnutná. Z analyzovaných skúseností hnutia Nazaret vyplývajú tri kroky možného obratu:

vo svete nemožno totiž predstaviť len ako jednoduchú analógiu dokonalého spoločenstva. Pretože keby sa aj podarilo na zemi vytvoriť dokonale usporiadanú spoločnosť, kde by všetci konali dobro, lebo už nejestvuje iná možnosť, to miesto by sa skôr podobalo peklú ako nebu. (Porov. BENEDIKT XVI.: *Spe salvi*, č. 30.) Nemožno totiž ani dokonalou štruktúrou vylúčiť z hry ľudskú slobodu.

²⁰ Porov. Príhovor pápeža Františka v Dóme sv. Martina. In: <https://www.vaticannews.va/sk/papez/news/2021-09/prihovor-papeza-frantiska-v-dome-sv-martina.html>, 20.10.2024

- Zavedenie praxe symetrického počúvania – duchovné vedenie sa stáva rozhovorom, v ktorom vodca aj vedený smú klásť otázky; vtedy sa moc autority môže meniť na spoločnú zodpovednosť.
- Rozšírenie symbolického repertoára – zapojením ženských hlasov, pomenovaní nových súvislostí a reorganizáciou praxe sa ruší rodová nerovnosť a otvára sa priestor pre „nové miesta pôsobenia milosti“.
- Hermeneutika skúsenosti – zdieľané príbehy bez cenzúry premieňajú kontrolu na pravdivosť; dar sa znovu ukazuje ako možnosť, nie povinnosť.

Takto chápaná mediácia potvrdzuje paradox: pravá autorita rastie priamo úmerne so snahou o autenticitu a so schopnosťou vzdať sa moci.

Sila slova

Premena vzťahov v spoločenstve sa nezačína zmenou štruktúr, ale premenou jazyka: slová tvoria realitu, udržiavajú moc alebo ju delia, liečia i zraňujú. Jedna z našich analýz jazyka v hnutí Nazaret²¹ ukázala, že nahradením výrazov ako „radikálnosť“ či „poslušnosť“ slovami „zrelosť viery“ a „zodpovedná vernosť“ sa otvára priestor pre vzťahy založené na dôvere namiesto podriadenosti. Poznatky z predchádzajúcich analýz nás viedli k tvorbe návrhu kurikula profesionálnych zmierovateľov, ktoré prepája viacero tréningových okruhov. Najskôr sa v intenzívnom nácviku techniky *Re-Naming* učia odhaľovať slová, ktoré v ich osobnej histórii zakrývali moc, a spolu hľadať nové pomenovania; keď napríklad „duchovné vedenie“ zmeníme na „sprevádzanie“, mení sa vertikála velenia na cestu po boku druhého. Na túto jazykovú očistu nadväzuje laboratórium počúvania, kde študenti cvičia techniku zrkadlenia a re-framingu príbehov; tu sa nová reč testuje v dialógu, aby nezostala len teoretickou hrou. Tretí blok sa orientuje na symbol a rituál, pretože gestá a priestor hovoria rovnako hlasno ako slová. Symbolicky tu oživa dedičstvo Cyrila a Metoda: tak ako oni „vymysleli novú abecedu“, učia sa účastníci tvoriť nové „symbolické abecedy“, aby radostná zvesť znela zrozumiteľne v rozličných kultúrach a generáciách. Účastníci demontujú staré signály dozoru (napríklad obligátnu kontrolu pravidelnej modlitby) a navrhujú nové modely prístupu, ktoré zosobňujú rast v slobode – napríklad spoločné požehnanie otca i matky, namiesto patriarchálneho gestikulovania moci. Štvrtá časť výcviku sa venuje etike komunikácie; Na prípadovej štúdii z minulosti hnutia sa analyzuje, kedy jazyk legitimizoval manipuláciu a ako možno tieto vzorce odhaliť a prerušiť. Napokon sa všetky získané zručnosti môžu preskúšať v seminári o intergeneračnej pamäti: účastníci čítajú staré listy, kroniky a pravidlá, prepisujú ich do

21 Stovky strán textov od Jána Beňa – duchovného moderátora Hnutia boli v digitálnej podobe v spolupráci so SAV analyzované za pomoci najnovších technológií pre analýzu a interpretáciu textu. Porov. Využitie veľkých jazykových modelov na efektívnu analýzu náboženských textov, *HPC Focus* 2024.

nového slovníka a spoločne vytvárajú „rituál prepustenia“ výrazov, ktoré dnes bránia rastu.

Takto zostavený tréningový cyklus premieta kľúčové odporúčanie na obnovu jazyka: transformácia slov nie je kozmetický zásah, ale pastoračný čin, ktorý otvára cestu k uzdraveniu pamäti a k bezpečnému priestoru pre nové generácie. Zmierovateľ, ktorý týmto prejde, vie nielen technicky riešiť konflikty, ale najmä premeniť samotný diskurz spoločenstva – z reči výkonu na reč dôvery, z jazykového boja na jazyk rastu v slobode.

Záver

Cieľom tejto štúdie bolo analyzovať krehkosť duchovného vedenia v náboženskom hnutí Nazaret a ukázať, ako sa spiritualita, ktorá vznikla ako autentická odpoveď na vonkajší tlak, môže v novom kontexte transformovať na systém kontroly, ak sa dar viery začne vynucovať ako nárok. Využitím interpretatívnej fenomenologickej analýzy sme identifikovali tri kľúčové oblasti napätia: mocenskú asymetriu vo vedení, rodovú nerovnosť a kontrolu nad naratívom. Tieto vzorce sa ukázali ako opakovateľné aj v širších cirkevných a spoločenských štruktúrach.

Článok zároveň potvrdzuje, že teologická reflexia môže byť vedená spôsobom, ktorý je citlivý k subjektívnej skúsenosti a zároveň konceptuálne ukotvený. Kombináciou osobných výpovedí a teologických rámcov, najmä z diela Julie Knop, sme predstavili metodický prístup, ktorý prepája hermeneutiku skúsenosti s kritickou reflexiou moci a milosti. Tento spôsob uvažovania sa ukázal ako nosný nielen pre teoretické hodnotenie konkrétneho prípadu, ale aj ako návrh metódy spracovania bolestivých tém v prostredí cirkvi a teológie.

Výsledky tohto výskumu ponúkajú tri hlavné prínosy: Teologický – ukazujeme, ako možno skúsenosť duchovného zneužitia či polarizácie premyslieť bez moralizovania, cez kategórie milosti, daru a možnosti; Metodologický – navrhujeme spôsob, ako prepájať fenomenologickú analýzu s aktuálnou teológiou; Pastoračno-mediátorský – prezentujeme model, ako možno konkrétne narušené skúsenosti transformovať do procesu zmierenia a obnovy dôvery.

V závere tak možno konštatovať, že hoci skúmané hnutie vzniklo v špecifickom historickom a spoločenskom kontexte, jeho príbeh slúži ako laboratórium na rozpoznanie všeobecnejších zákonitostí vo vývoji náboženských spoločenstiev. Reflexia týchto procesov môže byť užitočná nielen pre historikov a teológov, ale aj pre praktických mediátorov, ktorí hľadajú cestu k novej kultúre duchovného sprevádzania – takej, ktorá nevychádza z kontroly, ale z dôvery, a v ktorej má Boh miesto ako dar, nie ako nástroj.

Literatúra

- BEŇO, J. A.: *V službách rodín*. Prievidza : PATRIA I, 2001.
- BENEDIKT XVI.: *Spe salvi*. Encyklika o kresťanskej nádeji, <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/encyklika-spe-salvi>
- DODOKOVÁ, M.: *Spoločenstvo Nazaret – reflexia dopadov pastorácie*. Diplomová práca. Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity, 2020.
- KNOP, J. (ed.): *La questione di Dio fra cambiamento e rottura. Teologia e pastorale nell'epoca della secolarità*. Brescia : Queriniana, 2021.
- KOCH, K.: Ricerca di un Dio che anche oggi fa grazia. In: KNOP, J. (ed.): *La questione di Dio fra cambiamento e rottura. Teologia e pastorale nell'epoca della secolarità*. Brescia : Queriniana, 2021.
- PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA: *Biblia a morálka: biblické korene kresťanskej činnosti*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2009.
- RYDLO, J. M.: *Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme 1963 – 1988*. Rím: SÚSCM, 1989.
- SHIMULČÍK, J.: *Zápas o nádej*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2000.
- SMITH, J. A. – OSBORN, M.: Interpretative Phenomenological Analysis. In: SMITH, J. A. (ed.): *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods*. London : Sage, 2003, s. 51 – 80.
- TIEFENSEE, E.: Teologia nel contesto dell'indifferenza religiosa. In: KNOP, J. (ed.): *La questione di Dio fra cambiamento e rottura. Teologia e pastorale nell'epoca della secolarità*. Brescia : Queriniana, 2021.
- ZANNONI, G.: *Francesco e i dottori della legge. Discernere, oltre la casistica*. Bologna : EDB, 2021.

ThDr. Ing. Milan Urbančok SDB, PhD.
Katedra systematickej teológie
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
milan.urbancok@truni.sk

doc. Jozef Žuffa, PhD.
Katedra praktickej teológie
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
jozef.zuffa@truni.sk